**Миомир Милинковић**
Београд

DOI: 10.46793/KDNN25.049M
UDK: 821.163.41.-1.09 Данојлић М

# ПОРОДИЧНЕ И СОЦИЈАЛНЕ ТЕМЕ У ПОЕЗИЈИ МИЛОВАНА ДАНОЈЛИЋА

*Апстракт*: Милован Данојлић је један од ретких српских песника који је поред општих мотива – игра, хумор, машта, често био инспирисан породичним и социјалним проблемима деце у амбијенту непосредног окружења и породичног живота. Он је песник који у своме темпераменту кроз цео живот носи неизбрисиве успомене из детињства, па и оне које се односе на озбиљне животне проблеме и који успева да их сагледа и уметнички обликује из перспективе малог читаоца. У његовом сензибилитету наглашен је урођени смисао да и тешка питања зрења и одрастања деце стави у раван дечјих опсервација и дечје дефиниције живота. У раду се посебно истражује и анализира естетска и идејна вредност ових песама, која проистиче из њихове етичке и тематске структуре; из рефлексивног набоја конкретних стихова, сатканих на импресији и визуелном доживљају спољашњег света, који се у рационалном и ирационалном бићу малог читаоца трансформише у безброј идејних, сензуалних и асоцијативних представа.

*Кључне речи*: поезија, породични и социјални мотиви, стил.

## I

Милован Данојлић припада групи малобројних песника чију поезију можемо разумети и доживети тек ако знамо неке податке из његовог живота, нарочито из доба раног детињства, зрења и одрастања. Отисци тог времена и ожиљци тешког детињства јасно се препознају у тематској, естетској и идејној структури његових песама за децу и младе. Рођен је 1937. године у селу Ивановци код Љига. Растао је под строгим надзором оца и многобројним искушењима сеоске свакодневице, што се косило са природом његовог немирног темперамента и креативног духа. Рано је је напустио родитељски дом и отишао у Београд, где ће наставити даље школовање. Издржавао се од новца који је зарађивао продајом новина, сладоледа и других послова који су му омогућавали да задовољи елементарне потребе живота у великом граду. Упоредо са наведеним обавезама наставио је школовање; завршио је велику

milinkovicmiomir48@gmail.com

матуру, а доцније и студије романистике (француски језик и књижевност) на Филолошком факултету у Београду, 1973. године.

Из његовог песничког опуса за децу и младе може се закључити да је он песник који је нашао свој оригиналан песнички пут. Књижевно име стекао је у делима за најмлађе која нису инспирисана само игром и забавом, већ свакодневним животом детета, аутентичним доживљајима и сликама његовог одрастања, односа са одраслима, социјалним проблемима и другим искушењима живота: *Како спавају трамваји* (1959), *Фуруница јогуница* (1969), *Чудноват дан* (1971), *Родна година* (1972), *Како живи пољски миш* (1980), *Шта сунце вечера* (1984), *Песме за паметну децу* (1994). Пажњу заслужују и његова књижевнотеоријска размишљања о књижевности за децу и младе, која је исказао у студији *Наивна песма* (1977).

Особеност његове поезије концентрише се у две напоредне равни које се додирују и на моменте прожимају; прва је маркирана рефлексима раног детињства и одрастања у условима сеоског живота, а друга јарким бојама градског амбијента у коме се јасно препознају предности и искушења велеградске свакодневице. Сам песник је у обе варијанте остао аутентичан и свој; слободоуман и слободољубив, увек на страни правде, истине и људске доброте. „Песник се може уморити", рекао је једном приликом, „може запасти у очајање и безнађе, али не може прећи у непријатељски табор... Он је непобедиви борац и кад голорук излази у арену" (Данојлић 2005). Начин на који он слика дете и детињство, у амбијенту природе, породичног живота, или великог града, посве је другачији од поезије многих песника, пре свега по метафизичком приступу конкретним изазовима живота и недовољности људске свакодневице. Зато његова поезија привлачи једнако пажњу деце и одраслих, јер се његова песма „оплођује у додиру са свакодневицом и предметима из најближе близине" (Миларић 1999: 416). Данојлић детињство посматра из перспективе одраслог човека, који живи изван наивних дечјих представа, у просторима отуђења и сопственог заборава. Деца и одрасли се у његовим песмама често нађу у пределима супротстављених светова, који се каткад прожимају и допуњују, као слике села и града, два неисцрпна извора поетске инспирације.

У карактерне особине својих јунака Данојлић је уградио и део своје прошлости, па се зато у њиховим поступцима препознаје песников поглед на свет у коме је исувише огољених слика које разбијају илузију о детињству као чаробној оази, која детету нуди само игру, смех, забаву и уживање. Песник у својим стиховима често открива деци и ону другу, тамнију страну живота чију је горчину у детињству и раној младости и те како осетио. Отуда је у многим његовим песмама јасно наглашена социјално-протестна компонента поетског говора који не треба схватити само као побуну, већ као својеврсну апологију правичности и људске доброте.

После Александра Вуча за којег је већ речено да је начело његове поезије било у „опреци са репресивним устројством друштвене данашњице" (Ристић 1952: 191), Данојлић је песник који је највише простора и пажње посветио животним искушењима болесне и сиромашне деце. Он је верно дочарао живот детета у амбијенту тешког сеоског живота, јер је и сам био жртва поремећених породичних односа.

## II

Списак тема и мотива о којима Данојлић пева широк је и разноврстан, не само по структури поетског садржаја, већ и по начину и методу уметничке транспозиције. Естетско и мотивско језгро његове поезије не чине само игра и забава, као две основне преокупације детињства, већ и дечја знатижеља, која тежи да проникне у немушти језик природе и одгонетне суштину њених исконских сила. Песник дете уводи у свет њених дарова, поступно и неконвенционално, настојећи да и егзистенцијална питања посматра кроз призму игре, забаве и дечје знатижеље. Природа и њени дарови нису само место или средство за игру и забаву, већ извор живота и егзистенцијалних искушења. Притом не заборавља да игру духа и тела деце и одраслих непрестано усмерава у предео дечјих порива који чине компоненту доброте и онтолошку подлогу човекове личности. Та особеност поезије на известан начин одражава и замишљено биће Данојлићевог песничког сензибилитета. Он настоји, на начин који је примерен снази и моћи дечје перцепције, да немирне и безбрижне дане детињства сагледа реално, са позиције пажљивог опсерватора који детету предочава озбиљност и суровост живота и његових непредвидивих токова.

Већ у првој збирци песама, *Како сйавају шрамваји*, Данојлић подстиче децу не само да желе, већ и да се боре за лепши, богатији и праведнији живот. Суштина његове поетике проистиче из речи да је почетак певања „у простој и голој радости што живимо. У људској моћи да се изнова чудимо свему ономе што нас окружује" (Шијан 1975: 488). Социјалне и класне проблеме, који се јављају у међуљудским односима, он покушава да сагледа из дечје перспективе. О тако озбиљним темама песник, на начин који садржи шалу и збиљу, нарочито пластично и доживљено пева у *Дечјем законику* и *Проїласу Дечје рейублике*. У циклусу песама о *Дечјој рейублици* насликан је каприциозни свет детињства у којем су дечје жеље, захтеви и снови преточени у оригинални поетски исказ. Данојлић је са пуно духа и инвенције заронио у дубински слој дечјег бића и осветлио однос деце и одраслих, наравно, из перспективе наивних дечјих представа о свету и међуљудским односима у њему.

Песников доживљај детињства је комплексан, а приступ фиксираним мотивима поетски осмишљен и одговоран.[1] Посебна вредност ових песама је у њиховој етичкој заснованости. Љубав, разумевање и поштовање међу људима условљени су уважавањем и поштовањем дечјег бића. У том погледу аутор је сваком појединцу одредио део обавеза и одговорности, на путу до бољег и хуманијег света, у којем су љубав, поштовање и лепота основне претпоставке и основне људске и етичке вредности. Песме „Отац", „Мајка", „Баба", „Деда" и „Остала родбина" фиксирају обавезе родитеља и осталих према деци у свету детињства, које у Данојлићевим стиховима егзистира као *Дечја република. Дечји законик* налаже оцу да се стара о детету, а мајци да буде увек насмејана и да дуго живи.

Бака „треба да измишља имена унуцима, да их мази" и чува кад остану сами, а деда да их увесељава, игра се са њима и оправдава им ситне несташлуке код оца и мајке. Ваља рећи да је однос деце и одраслих који је Данојлић представио у циклусу песама из *Дечје републике* сасвим супротан породичном животу и сеоском амбијенту у коме је детињство проводио. Песме из овог циклуса зраче снагом слојевитих значења и латентних порука, које снажно делују на свест и подсвест малог читаоца и на различите начине се оглашавају и трансформишу у његовом рационалном и ирационалном бићу.

Данојлић је песник у чијем сензибилитету постоји урођен смисао да и тешка питања живота стави у раван дечјих опсервација и њихове дефиниције живота. То се нарочито види у његовом триптихону о Пепи Крсти, дечаку који живи у процепу крајњих консеквенци тешко нарушене породичне хармоније. Овде је његова реч бритка и протестна, а каткад иронична, осенчена болним сазнањем о тешкој судбини детета које одраста у социјалној беди и поремећеним породичним односима. Отац – пијаница, не може дечаку да обезбеди основне претпоставке за срећно и безбрижно детињство, али и поред тога, дечаку је очево отуђење од породице теже од глади, немаштине и болести која га је изненада задесила.

Живот Крсте Пепе зато је препун бола...
Сам, у каменој кући, он не зна за другарство.
Гледајте га: личи на цара без престола
Коме су варвари отели дечје царство.

(„Овај дечак зове се Пепо Крста")

У песми „Разболео се Пепо Крста" дечакова болест је подстакла у очевом срцу искре стрепње и бола, а у дечаку пробудила наду у постојаност

[1] „Све што знам о животу, научио сам и осетио у детињству" (М. Данојлић: *Песме*, Нолит – Просвета – Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1981, стр. 116).

родитељске љубави. Родитељска љубав и породична хармонија су, више но игра и забава, неопходне претпоставке срећног детињства. У трећој песми из овог циклуса („Крста Пепо после болести") Данојлић слика озарено лице дечака, који је после тешке болести закорачио у другачији живот, са илузијом да се налази у новом свету, који је пун нежности, лепоте и љубави:

У врту, грана грану од снега нежно брише.
А двориште је тако светло и бело...
И све му некако чудно, светло мирише,
Онако... онако... као тек сашивено одело.

Живот велеграда, градска врева, сиромашна предграђа, шаренило улица, трамваји, аутомобили и возови, такође су нашли доста места у поезији Милована Данојлића. Стихови у којима је дочаран градски амбијент испевани су у мирном, наративном, али експресивном тону. У песми „Где је Цица" фиксиран је занимљив, али типичан детаљ из односа деце и њихових родитеља. За мајку се повратак Цице, коју је послала по хлеб, претворио у читаву вечност, а за Цицу, радозналу и увек загледану у живот, то је био само један трен:

Четири сата? Каква четири сата!
Јесте, стајала је једно време поред пута,
Док су се дечаци-рвачи хватали око врата,
И то је трајало – па... једно четири минута.

Трамваји, тролејбуси, аутомобили и возови представљају неизоставни декор великих градова. У поезији Александра Вуча, Драгана Лукића и Милована Данојлића, они су важан део градског амбијента, уличне вреве и једна од основних тековина хипермодерне цивилизације. У песми „Како спавају трамваји" персонификирани су београдски трамваји, од *двојке* до *десетке*, који се после напорног рада од „непрестаног кружења", сабирају у трамвајском депоу, као у великом интернату, где им протиче „пријатна ноћ кратког трамвајског дружења".

Иако је рођен у селу, Данојлић је у својим песмама снажно дочарао пулс великог града и екстремне продукте урбаног живота. Он је непосредно осетио ритам убрзане индустријализације, неслућена достигнућа технике и све противречности друштва које су се појавиле као тековина нове технологије. И поред тога, у његовим песмама се на више места види да између песника и села до потпуног раскида никада није дошло. Село се јавља повремено, као притајена чежња и давна успомена, а град као непотпуна и недосањана визија из дечјих снова. Село и град су у ствари два опречна света, који се у песниковој души додирују, прожимају и преламају као светлост у огледалу. Додир тих светова за њега је колико драг, толико и болан, јер се у његовој

души манифестују као неодвојиви делови једног бића. То се најбоље види из стихова песме „Ограда на крају Београда”:

Стојимо покрај сивога плота,
На граници између два живота.

Иако је човек симбол сталне људске тежње и недовољности, песник га је ипак ставио у средиште свих збивања на свету, верујући „да ни простора ни времена нема изван човјека” (Ристановић 1997: 147).

Радост живљења и остале чари детињства често су помућене огољеном реалношћу која неумољиво показује лице и наличје тешког детињства. Суров е и непоетичне слике не одговарају дечјем бићу, које трепери од усхићења и животног полета. У уметничкој транспозицији стварности, Данојлић каткад заузима и блажи став, па грубе слике бивају проткане звуком горке опомене, упућене свима од чијих поступака зависе, у великој мери, односи међу људима. Скоро у свим песмама овог типа, он није само песник, но и књижевни зналац и теоретичар књижевности коју ствара. Тако ће он класну дистанцу са које комуницирају две девојчице, настојникова ћерка Верица и Марина (кћи богатог дипломате) дефинисати као шепурење Марине, сваки пут кад се њен отац врати са путовања по Америци:

Кад се тата мале Марине врати са
службеног пута по Америци
И отуд донесе безброј играчака обучених
у скупоцену тканину,
Мала Марина не мора брже-боље да све то
покаже Верици,
Настојниковој ћерци која станује у мезанину.
(„Шепурење”)

Указујући на класне и социјалне разлике, песник не жели да оскрнави шарени свет детињства, нити да помути ведре дечје представе о животу. Он само хоће да укаже на комплексност његових токова, који у животу сваког појединца, од рођења до смрти, стоје у дугачком низу нерешивих питања. „Суштина живота и света није одређена само простором у којем дете живи, већ дометима његове перцепције, његовим узрастом и начином на који конкретне појаве доживљава и распознаје” (Милинковић 1999: 13). И ма о којим мотивима да је реч – о природи и природним појавама, ветру, сунцу или биљним плодовима – замишљени дух Милована Данојлића покушава да наведе децу на размишљање, јер је свака његова песма, у извесном смислу, мала енигма и читанка за дете – будућег човека.

У Данојлићевој поезији све је рембоовски окренуто будућности, непознатим даљинама, или је испуњено чежњом за новим, егзотичним световима. О томе илустративно говоре стихови из збирке *Родна година* за коју ће Данило Киш рећи да је то „један песнички хербаријум, песничка трпеза у правом смислу те речи. Књига плодова, боја и мириса" (Киш 1999: 414). Иако је рано отишао из села, песме из ове збирке на најбољи начин говоре да је село и начин живота у песниковој души оставило неизбрисиве трагове које ће он доцније конкретизовати у низу кратких поетских медаљона. У песми „Притка бураније" „све притке у даљину некуд гледе", а у песми „Краставац" овај дар природе такође „ка даљинама залуд тежи". И шљива је некако тиха и „загледана у даљину", а „Гроздови" су „доказ да нешто нејасно има на земљи и на небесима". Дуња има мирис „који нас увек изнова сећа да негде – ван земље, постоји срећа". У песми „Корпица јагода" каже: „Па се сетиш бесплатних шумских јагода / и зажелиш да се вратиш у шуму / јер ове из пластеника праве су нуле / За мирис и укус нису ни чуле". У позној јесени, која заиста симболише пролазност живота, песник у бундеви препознаје старог и замишљеног мудраца, који на голој, опустошеној њиви размишља „о пролазности свега што постоји".

О било којој песми да је реч, може се закључити да их све карактерише песникова загледаност у даљину, будућност или детињство. „Старинска песма" открива песникову визију детињства и покушај његове универзалне дефиниције, док „Четири елемента" представљају рефлекс древне филозофије и исконског веровања да су *ваздух*, *ватра*, *земља* и *вода* суштина света и човекове егзистенције. Песма „Како шета стари професор" показује да између деце и одраслих каткад нема оштре границе у погледу на живот, јер је и професор, занесен игром деце, у једном тренутку снажно шутнуо лопту и разбио прозор на цркви. Док је слушао клетву црквењака, осећао је, у исто време, стид и самопоштовање: стид због недоличног поступка, самопоштовање јер је учинио оно што је у једном тренутку пожелео: – „е, вала, шутнуо је!". Увек кад читам ову песму сетим се оне Шатобријанове максиме: „Детињство је тако срећно само зато што ништа не зна, а старост тако јадна, само зато што све зна".

Социјално-протестна и мисаона димензија чине основна обележја Данојлићеве поезије. У том случају, могло би се поставити и питање да ли су његове песме намењене деци или одраслима. Имајући у виду природу дечјег бића које тежи да досегне ниво зрелости карактеристичан за одрасле људе, не заборављајући притом да и одрастао човек у природи свога карактера чува бар један крајичак детињства, могло би се рећи да песник размишља о животу на начин који је пријемчив детету, будућем човеку и о човеку који је некада био дете.

Два миришљава сапуна бућнула у воду,
Цео летњи дан се брчкала и прала,
А Прњаворци никако да оду:
Стоје и чекају крај церемонијала.

Свој песнички таленат Данојлић је исказао у широком спектру тема и мотива, концентрисаних на суштинска питања живота, егзистенцијалне проблеме класних и социјалних раскола, етичких норми и међуљудских односа. Суштинске одлике његове поезије исказане су у широком спектру стилских боја које оживљавају конкретне појаве и различите видове градског и сеоског живота. У средишту песникове пажње је увек дете, којем он опрезно и одговорно предочава реалну слику живота. Због тога у његовој поезији детињство није само игра и забава, већ и једна фаза искушења у неизвесним токовима људског живота. Из оваквог односа Данојлић према деци развија висок степен одговорности, уздижући свет детињства до нивоа на којем оно заслужује пажњу и поштовање одраслих. Па и поред тога, из неких његових песама се види да је племенитост дечјег света стална мета животних суровости и апсурда. У таквим околностима Данојлић је нашао инспирацију за своје најлепше песме, које ће му обезбедити важно место у историји српске књижевности за децу и младе.

Језик којим песник исказује своја осећања, своје погледе на свет и живот, представља неизбежну особеност на којој се показује карактер и стилска и естетска вредност његове поезије. У том погледу ваља рећи да Данојлићев језик није испразно лепршав, чак и када пева о ведријој страни живота, већ згуснут, често резак и продоран, до метафизичког нивоа на којем се препознаје и открива многострука слојевитост значења и порука сваке његове песме. Он „иде међу оне ретке савремене српске песнике који разумеју и знају шта је светлост језика" (Пантић 2005). Стилски израз његове поезије се култивише и узноси до високих естетских вредности које малом читаоцу отварају просторе песникових реалних и ирealних светова. Притом ваља имати на уму чињеницу да је језик Данојлићеве поетике одређен дометима дечје перцепције, што, макар имплицитно, профилише специфичност стилског израза који се не остварује само у богатству синтаксичких стилско-језичких конструкција, већ у асоцијативној моћи појединих гласова који ознаке спољашњег света преносе и конкретизују у духовном бићу малог читаоца. Сваки глас има свој тон и боју, који у садејству с другим гласовима и бојама нуде детету особену естетику рецепције и непоновљиви колаж чулних и визуелних сензација.

У целини гледано, неке Данојлићеве песме носе јасне ознаке друштвеноангажоване поезије у којој се осећају благи рефлекси социјалне литературе из треће и четврте деценије двадесетог века. Његове социјално-протестне

песме су аутентичне, стилски и структурално, иако се у њима препознаје танка нит која их повезује са сродним моделима из епохе романтизма и модерне. Оригиналне су и по томе што су несводљиве у класичну поделу лирике, па се могу изучавати са више аспеката, како по мотивско-тематској, тако и по жанровској разноврсности. Основна вредност и особеност ових песама је у чињеници да се оне својом садржином и порукама уклапају у елементарне захтеве социјалне литературе, а да притом не губе аутентичност и стилско-естетску вредност.

## ЛИТЕРАТУРА

Данојлић, М. (1999): *Како спавају трамваји и друге песме*, Крагујевац: Јефимија.

Данојлић, М. (2005): Положај песника, у: *Милован Данојлић, песник – Зборник*, Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани".

Данојлић, М. (1976): *Наивна песма*, Београд: Нолит.

Марковић, С. Ж. (1973): *Записи о књижевности за децу*, Београд: Интерпрес.

Милинковић, М. (1999): *Хоризонти детињства*, Ужице: Учитељски факултет.

Милинковић, М. (2001): Рефлекси авангарде и других школа и покрета на књижевност за децу између два рата, *Детињство*, 1(2), Нови Сад.

Милинковић, М. (2024): *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд: Институт за дечју књижевност: Сунчани брег.

Пантић, М. (2005): у: *Милован Данојлић, песник – Зборник*, Краљево: Народна библиотека: „Стефан Првовенчани".

Ристановић, Ц. (1997): *Српски пјесници за дјецу*, Бијељина: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ристић, М. (1952): *Књижевна политика*, Београд: Просвета.

Шијан, Д. (1975): *Савремени дјечји писци Југославије*, Загреб: Стилос.

**Miomir Milinković**
Belgrade

# FAMILY AND SOCIAL THEMES IN MILOVAN DANOJLIĆ'S POETRY

*Summary*: Milovan Danojlić is one of the rare Serbian poets who, in addition to general motifs – play, humor, imagination, was often inspired by family and social problems of children in their immediate environment and family life. He is a poet who, in his temperament, carries indelible memories from childhood throughout his life, even those related to serious life problems, and who manages to perceive and artistically shape them from the perspective of a young reader. His sensibility emphasizes the innate sense of placing even difficult issues of children's maturation and growth on a level with children's observations and children's definition of life. The paper specifically explores and analyzes the aesthetic and ideological value of these poems, which stems from their ethical and thematic structure; from the reflective charge of concrete verses, woven on the impression and visual experience of the external world, which in the rational and irrational being of a young reader is transformed into countless ideological, sensual and associative representations.

*Keywords*: poetry, family and social motifs, style.